

**R. BRUBAKER NATIONALISM REFRAMED:
NATIONHOOD AND THE NATIONAL QUESTION
IN THE NEW EUROPE.**

Cambridge: Cambridge University Press, 1996. XI+202 p.

У центрі уваги праці Роджера Брубейкера – націотворчі процеси та супутні їм явища в Центральній, Центрально-Східній та Східній Європі. Ця книга відрізняється від інших теоретичних досліджень націоналізму та націотворчих процесів тим, що основою для аналітичних висновків послужив тут центрально-східноєвропейський емпіричний матеріал. Вона посіла окреме місце серед досліджень, монографій, збірників статей з питань націо- та державотворення, націоналізму та етнополітичних конфліктів у посткомуністичній Європі, тому що ці питання розглядаються автором у порівняльній перспективі зі значним заглибленням в історичні та соціальні передумови явищ, подій, рухів.

У передмові автор звертає увагу на те, що «коротке ХХ ст.» закінчується тим, чим і розпочалося, – націоналізацією політичного простору колишніх багатонаціональних імперій. Цей процес, на думку Р. Брубейкера, був на початку століття і є тепер далеким від повного вирішення. Властиво, йдеться тільки про реструктуризацію національного питання, набуття ним нових форм.

Основні есе-розділи книги висвітлюють складові концептуальної схеми автора. На його думку, схема націоналізму та національних відносин, характерна для Центральної, Центрально-Східної та Східної Європи після розпаду Австро-Угорської, Російської й Отаманської імперій, у міжвоєнний період так само, як і після розпаду Радянського Союзу та Югославії, полягає в триполярних взаємовідносинах «відмінних та взаємоантагоністичних націоналізмів». Ці взаємовідносини включають: «націоналізуючий» (або інакше націотворчий) націоналізм новонезалежних держав, націоналізм закордонної, етнічної батьківщини, націоналізм національних меншин.

«Націоналізуючий» націоналізм спрямований на відродження корінної нації новонезалежної держави та на зміцнення її позицій у світі, на зростання її культурного потенціалу. Для держав, що тільки-но здобули або повернули свою незалежність, державність, характерним було нерівноправне становище їх корінних націй, соціальне, економічне і культурне пригнічення, відсталість і Сповільненість їхнього розвитку стосовно інших націй. Щоб виправити цю ситуацію, уряд незалежної держави застосовує комплекс заходів в інтересах розвитку корінної нації, причому до визначення, до окреслення нації приймається етнолінгвістичний, а не громадянський, політичний підхід.

«Націоналізуючому» націоналізму протидіє націоналізм закордонної, етнічної батьківщини. Власне таке визначення дає автор діяльності політичної еліти, уряду, які вважають своїм невід'ємним правом та навіть обов'язком захищати інтереси тих осіб, котрі належать до нації, що є корінною в даній конкретній державі, але проживають за її кордонами. Такі дії є відповіддю на «націоналізуючі» дії уряду закордонної держави, на території якої проживають представники даної спільної нації. Тоді ця держава стає закордонною етнічною батьківщиною в політичному, а не етнографічному сенсі, для людей одного етнічного національного коріння, але суб'єктів різних політичних утворень.

Щодо націоналізму національних меншин, то, як вважає автор, ті з останніх, які опинилися між молотом та наковальнею, між «націоналізуючим» націоналізмом новонезалежних держав та націоналізмом закордонної, етнічної батьківщини, мають власні національні почуття, устремління, інтереси. Так, національні меншини вимагають від уряду держави проживання визнання їхньої етнокультурної окремішності і впливаючих звідси культурних та політичних прав.

Після розпаду СРСР і закінчення холодної війни Центрально-Східна Європа дає нові свідчення життєвості й активності зазначеної схеми динаміки націоналізму. Цей регіон, переконливо стверджує автор, наприкінці ХХ ст. переживає відродження націоналізму та творення національних держав, перебіг яких відбувається переважно за схемою триполярних взаємозв'язків. Таким чином, можна говорити, що Центрально-Східноєвропейський регіон наприкінці століття повернувся до процесів, які були штучно перервані революційними та воєнними катаклізмами¹.

Докладно характеризуючи кожен зі складових своєї схеми, Р. Брубейкер широко застосовує фактологічний матеріал з історії Центрально-Східної Європи міжвоєнного періоду, як і з недавнього минулого. Так, зміст «націоналізуючого» націоналізму та характерні особливості «націоналізуючої» політики автор висвітлює на прикладі діяльності міжвоєнного польського уряду. В міжвоєнній Польщі, яка конституювалася як держава для етнолінгвістично та етнорелігійно визначеної польської нації, діяльність, спрямована на різносторонню підтримку виключно інтересів корінної нації за рахунок інших некорінних, стала важливим аспектом внутрішньої політики уряду. Подібна позиція ґрунтувалася на ідеї, що тільки корінна нація має право на політичне утворення і держава є власністю корінної нації, яка в минулому зазнавала утисків з боку іноземних держав, націй. Заходи польського уряду стосовно різних некорінних націй, тобто національних меншин, були відмінними. Так, на східних кордонах метою польського уряду було асимілювати, або, як каже автор, «націоналізувати» українське і білоруське населення, що проживало тут. Що ж до західної і центральної Польщі, то тут уряд намагався націоналізувати територію та економічне життя, витісняючи німців і євреїв з економічної сфери та заохочуючи і форсуючи їх еміграцію (с. 86). Порівнюючи ці процеси міжвоєнної Європи із сучасною добою, Р. Брубейкер стверджує наявність «націоналізуючого» компонента у діяльності урядів усіх новостворених держав-наступників СРСР, Югославії та Чехословаччини.

Другий компонент триполярної схеми – націоналізм закордонної, етнічної батьківщини аналізується на прикладі двох державних утворень різних епох: Веймарської Німеччини та пострадянської Росії, яку автор влучно називає «Веймарською Росією» (с. 107). Мета такого визначення пострадянської Росії – підкреслити подібність між Німеччиною міжвоєнного періоду та сучасною Росією. Ці подібності полягають у тому, що правляча еліта обидвох держав визнавала і визнає своїм обов'язком турботу про представників своєї корінної національності за кордоном і використовує це як розмінну карту й у внутрішньополітичній боротьбі, і в закордонній політиці. Проте, якщо націоналістичний дискурс такого змісту у Веймарській Німеччині ґрунтувався на великонімецькій традиції середини ХІХ ст. та на традиційній для ери Бісмарка зацікавленості долею німців у Австрії, то в Росії подібної традиції не існувало. Тому в пострадянській Росії дискурс цього типу вимагає штучного з'єднання доступних компонентів різного культурного походження. Крім цього, на відміну від Веймарської Німеччини, концепція, явище націоналізму етнічної батьківщини в пострадянській Росії відчуває брак активної підтримки громадськості, громадських організацій та й відповідних організацій у близькому закордонні. Тому в сьогоднішній Росії явище націоналізму етнічної батьківщини має державоцентристський характер.

Радянському Союзові та новоутвореним державам пострадянського простору Р. Брубейкер присвячує окремий розділ, де перш за все аналізує націотворчі та державотворчі процеси. Автор робить у цьому контексті дуже цікавий висновок про те, що Радянський Союз, його комуністичне керівництво не тільки пасивно толерувало багатонаціональність та багатоетнічність, але й активно інституювало існування великого числа націй та національностей як фундаментальну складову

---

¹ Див.: *Rupnik J. Europe's New Frontiers: Remapping Europe // Daedalus. Summer 1994. № 3. p. 91-111.*

концепції держави та громадянства. Власне, існування в СРСР поділу на національні республіки, автономні національні республіки, краї, округи та наявність органів політичної та законодавчої влади, державної адміністрації, правопорядку в кожній з цих національних одиниць стало запорукою легкого і на диво швидкого розпаду радянської імперії за національним принципом.

Одним з важливих наслідків розпаду багатонаціональних імперій й держав регіону Р. Брубейкер вважає міграцію, аналізу котрої присвячений останній розділ книги. В колі зацікавлень автора також перебувають питання, пов'язані зі статусом, становищем, національними аспіраціями та політичними орієнтирами національних меншин у Центрально-Східній Європі. Націоналізм національних меншин є третім полюсом згаданої триполярної схеми, за допомогою якої автор пояснює динаміку розвитку націоналізму в регіоні.

Триполярна схема переплетень, взаємозв'язків, взаємовідносин «націоналізуючого» націоналізму, націоналізму закордонної, етнічної батьківщини, націоналізму національних меншин глибоко аналізує націотворчі процеси, національні рухи в Центрально-Європейському регіоні в ХХ ст., дає новий погляд на багато складних та спірних питань новітньої історії регіону. Проте знання суті компонентів цієї схеми все ж не дозволяє передбачити динаміку їхніх взаємозв'язків, їх взаємовпливи, ступінь взаємодії чи протидії, міру впливу на політичні еліти, на суспільно-політичну думку, на рядових громадян. Тому, на жаль, ця струнка і переконлива академічна конструкція мало придатна для прогнозів майбутнього Центрально-Східної та Східної Європи. Це, однак, не применшує наукової вартості дослідження Р. Брубейкера.

Ліліана ГЕНТОШ